

ПИНДА
Любов Арсентівна,
кандидат історичних наук, доцент,
директор наукової бібліотеки,
Львівський національний аграрний
університет
(м. Львів)

ОЛЕСНИЦЬКИЙ ЄВГЕН – ПРОВІДНИК УКРАЇНСЬКОГО КООПЕРАТИВНОГО І ХЛІБОРОБСЬКОГО РУХУ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.

Олесницький Євген – визначний український політичний і громадський діяч, правник, вчений-кооператор. Організатор громадського і кооперативного життя Стрийщини (заснував філію товариства «Просвіта», очолював товариство «Підгірська Рада» (1892)). Один із засновників Української національно-демократичної партії (1899), депутат австрійського парламенту (1907–1917), галицького сейму (1900–1910). У своїй політичній парламентській діяльності виступав за об'єднання всіх національно-демократичних сил Галичини, проведення виборчої, земельної і освітньої реформ. Підтримував зв'язки з І. Франком і К. Левицьким та політичними діячами Наддніпрянської України. Наукові праці Олесницького стосуються соціально-економічних питань розвитку Галичини, сільськогосподарського та українського кооперативного руху. Очолював хліборобське товариство «Сільський господар» (1909–1917)

Ключові слова: хліборобське товариство, «Сільський господар», кооперація, пропінація, товариство «Просвіта», соціально-економічні аспекти.

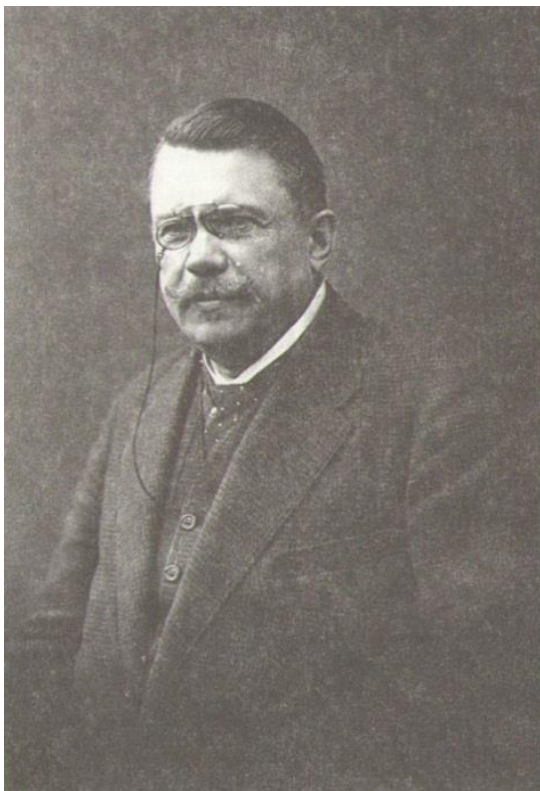
Олесницький Евгений – выдающийся украинский политический и общественный деятель, юрист, ученый, кооператор. Организатор общественной и кооперативной жизни Стрийщины, основал филию «Просвіта», возглавлял общество «Підгірська Рада» (1892). Один из основателей Украинской национально-демократической партии (1899), депутат австрийского парламента (1907-1917), галицкого сейма (1900-1910гг.) В своей политической парламентской деятельности выступал за объединение всех национально-демократических сил Галичины, проведение выборочной, земельной и образовательной реформ. Поддерживал связь с И. Франком и К. Левицьким, политическими деятелями Надднiпряничины Украины. Научные работы Олесницького затрагивают социально-экономические вопросы развития Галичины, сельскохозяйственного и

українського кооперативного руху. Возглавлял земледельческое общество «Сільський господар».

Ключевые слова: земледельческое общество, «Сільський господар», кооперація, пропинація, общество «Просвіта», соціально-економічні аспекти.

Olesnytskii Yevhen is the prominent Ukrainian political and public figure, legislator, scientist-cooperator. Organizer of public and cooperative life Halychyna (founded the branch of company "Prosvita", headed company "Pidhirska Council" (1892 year)). One of founders of Ukrainian national-democratic party (1899), deputy of Austrian parliament (1907–1917), Sejm of Halychyna (1900–1910). In the political parliamentary activity came forward for the association of all national-democratic forces of Halychyna, realization of electoral, landed and educational reforms. Communicated with I. Franco and K. Levyts'kyi and political figures of Ukrainian Naddniproshchyna. Scientific works of Olesnyts'kyi touch the socio-economic questions of development of Halychyna, agricultural and Ukrainian cooperative motion. Headed tilling company "Sil's'kyi hospodar" (1909–1917).

Keywords: tilling company, "Sil's'kyi hospodar", cooperation, propinare, company "Prosvita".

Ліквідація панщини в Австро-Угорській імперії всередині XIX ст. була переломним моментом розвитку сільського господарства Галичини. Вона прискорила розвиток ринкових відносин, надала актуальності поширенню сільськогосподарських знань.

На цей період припадає життя та активна діяльність Є. Олесницького (1860–1917), визначного теоретика і організатора національного і кооперативного руху на селі, невтомного пропагандиста національної свідомості, прихильника

незалежності українського народу. Багата ідейно-теоретична спадщина вченого відзначається вагомою практичною цінністю і наявністю широких можливостей її використання на сучасному етапі економічної розбудови України.

Перші спроби наукових досліджень, присвячених постаті О. Олесницького робив В. Бачинський [1]. Дослідження І. Витановича висвітлює визначного вченого-кооператора у світлі історії українського кооперативного руху. Як зазначав І. Витанович «Постать, діяльність, заслуги і задуми Є. Олесницького – це велика міра в нашій історії» [2, с. 12]. Вивченню деяких економічних поглядів Олесницького, зокрема в його кооперативній діяльності присвячені дослідження сучасних науковців, зокрема С. Злупка [3], Р. Матейка [4] та Л. Рєви-Родіонової [5].

Упродовж усього життя Є. Олесницького хвилювало становище українців Галичини, зокрема галицьких хліборобів. «Моїм ідеалом – писав він у своїх споминах, було передусім організувати ту область, на якій поставила мене доля, провести організацію політичну й господарську, згуртувати коло себе людей, дати їм поміч та опіку, витворити осередок національної сили, дати ініціативу всім у даних обставинах потрібним та можливим установам економічних і культурним, особливо ж першим, які би визволили нарід з-під чутких рук і чужих впливів та скріпили його господарську силу» [6, с. 5].

Наше звернення до особи Є. Олесницького зумовлене не лише ювілейною датою (155 років з дня народження) а й тим, що в наш час спостерігається підвищена цікавість до суспільно-економічних проблем, які він висвітлював у своїх публікаціях (пенсійне забезпечення, податки, місце громадських об'єднань, захист прав українських селян). Тематика наукового доробку Є. Олесницького дозволяє говорити про нього, як про дослідника суспільно-економічних відносин Східної Галичини кінця XIX – поч. XX ст., захисника українського селянина.

Не претендуючи на вичерпну повноту, спробуємо висвітлити питання, які торкаються аналізу друкованої спадщини Є. Олесницького. Активно сприймаючи передові ідеї того часу, він виявив непересічний талант вченого економіста, громадського діяча, публіциста та редактора.

Протягом 1885–1890 років він входив до редакційної колегії часопису «Діло». Відстоюючи інтереси українського народу, часопис відгукувався на

найважливіші події українського та світового життя, а багатопланові матеріали сприяли формуванню національної свідомості читачів. Цим завданням підпорядковувались як підбір матеріалів, так і форма їх подачі.

На сторінках «Діла» Є. Олесницький вміщував публікації політичного, правового та економічного характеру.

Огляд публікацій в часописі показав, що економічне становище українців Галичини для Олесницького не було декларативною темою, його статті містили професійний аналіз економічних відносин в краї. Олесницький робить акцент на необхідності поступового створення розвинутого товарного ринку, особливо доцільного в аграрній Галичині. Тематика його статей в часописі «Діло» наступна: збут сільськогосподарської продукції і реальний вплив на формування цін, одержання прибутків і створення відповідних капіталів, що працювали б на відтворення в народних інтересах.

Найбільш болючим в кінці XIX ст. в Галичині було питання пропинації. (Пропинація, згідно тлумачення енциклопедії українознавства, – монополія дідичів виробляти й продавати алкогольні напої на території своїх посіlostей) [7]. Таке право поширювало пияцтво, моральний і економічний занепад села і тому проти нього виступали українські політично-громадські діячі. В Галичині це питання досліджував В. Навроцький. У своїй праці «Що нас коштує пропинація» автор подає такі статистичні дані: «у 1870 році в Галичині було 23264 пунктів продажу горілки, а пересічне річне споживання горілки 26 літрів на одного мешканця». Є. Олесницький досліджував це питання в історичному та правничому контексті, а також робить аналіз правових документів з проблем пропинацій, що виходили в Галичині продовж XIX ст. (патент 7 вересня 1848 р. та 8 жовтня 1850 р., документи сейму 1856–1875 р. і закони 30 грудня 1875 р., червень 1888 р.) [8].

Проблемі закладання та функціонування національних народних шкіл в краї після 1848 року присвячена праця Є. Олесницького «Конкуренція шкільна на підставі обов'язуючих законів» [9]. Професійна майстерність юриста дозволила Є. Олесницькому розглянути проблему в правничому аспекті.

Посилаючись на крайові закони від 28 грудня 1882 року та від 2 лютого 1885 р., автор окреслив функції школи наступними словами: «школа добра, то правдиве джерело щастя і добробуту народу, вона образує, виховує у людей навіть цілих поколінь, роз'яснює та скріплює, облагороджує людські почуття і нориви, вчить обов'язків і прав обивательських, збагачує відомості всякими практичними та пожиточними речами, приспособлює молодого чоловіка до пожиточного життя серед родини, громади, краю, вотчини» [9, с. 5].

Є. Олесницького хвилювала також організація навчання в українських середніх школах Галичини. У виступі (14 жовтня 1903 р.) зі звітом шкільної комісії про стан середніх шкіл у 1900–1902 навчальних роках він аналізує колоніальне становище української школи на поч. ХХ ст. Автор вказує на необхідність відкриття нових українських шкіл, впровадження уроків німецької мови в середній школі та викладання уроків релігії українською мовою. Його хвилює те, що «в рускій гімназії ім. Франца Йосифа у Львові релігія відбуває на польській мові». Як зазначає Є. Олесницький станом на 1902 р. «на 38 середніх шкіл польських маємо 3 чи 4 руські. Коли для польського населення припадає одна середня школа на 94,969 душ то Русини мають одну школу на 768,612 душ населення» [10].

Олесницький багато уваги приділяв діяльності товариства «Просвіта». Він зазначав: «Нашому селянину, як ніколи потрібна вузька професійна книжка, потрібна проста й зрозуміла порада з сільського господарства, що на жаль в останній час не зроблено. Попит на спеціальну книжку безумовно великий.» [11, с. 7]. До 1908 року «Просвіта» видала 344 книги, з них 80 – сільськогосподарської тематики.

Саме «Просвіта» у 1908 р. виступила ініціатором організації першої хліборобської виставки в м. Стрию, показавши черговий раз, що товариство працює не тільки словом а й ділом над ліквідацією економічної та фахової безграмотності українських селян. На виставці водночас відбулися збори членів товариства «Сільський господар». Затвердивши новий статут, члени товариства

обрали головою Є. Олесницького. Він очолював «Сільський господар» протягом 1909–1917 рр.

З 1909 року розповсюдження хліборобських знань шляхом видання популярних сільськогосподарських видань від «Просвіти» перебрало крайове господарське товариство «Сільський господар», яке до Першої світової війни встигло розгорнути широку фахову та видавничу діяльність, що частково фінансувалася австрійським урядом. Ініціатором видання книжкової серії «Бібліотека «Сільського господаря» (1910–1944) і автором першої книги «Найближчі задачі Краєвого товариства «Сільський господар» (1910) був голова товариства Є. Олесницький.

Організувала випуск книжок видавнича комісія головного товариства, яка відбирала матеріали, редагувала рукописи, доглядала за технікою друку. У 1910 році очолював комісію Є. Олесницький. Він намагався включати в серію більше практичних порад щодо раціонального ведення сільськогосподарських робіт. До Першої світової війни комісія випустила 30 книжок, в основному популярні брошури з організації рільництва, тваринництва, збуту сільськогосподарської продукції, написані у формі інструкцій, вказівок, практичних порад. У 1910 році у серії «Бібліотека «Сільського господаря» вийшла книжка Є. Олесницького «Яка має бути наша рільнича організація» [11]. У книзі дається відповідь на питання: «яке мало бути сільськогосподарське товариство?». Автор стверджує, що товариство ставило на меті: захищати господарські інтереси галицьких селян перед виконавчою і законодавчою владою; закладати і підтримувати зразкові господарства, дослідні станції, призначати і розподіляти нагороди за досягнення у зразковому веденні господарства; давати стипендії на навчання в сільськогосподарських закладах; бути посередником у придбанні землі, мінеральних добрив, господарських знарядь, при збуті хліборобської продукції.

Будучи послом до Галицького сейму (1900–1910) та до Віденського парламенту (1907–1917), Є. Олесницький активно відстоював інтереси українців, боровся за консолідацію українських сил, захищав права хліборобів

краю. Він належав до видатних промовців, його виклади в сеймі відзначались високою змістовністю, послідовністю й глибиною думки.

Так, у 1902 р. Олесницький боронить страйкуючих селян, протестує проти здержування еміграції на заробітки до Німеччини, проти колонізаційних замірів шляхти, що хотіла розселити чужинців по Галичині.

Як зазначає І. Витанович «Є. Олесницький був незвичайно приступний у поведінці, при цьому поважний бесідник без фраз, услужний як рідко. Є зразком правдивого хлопського оборонця перед несправедливістю та кривдою»(2, с. 7).

Нам вдалося розшукати в бібліотеках м. Львова такі виступи Є. Олесницького в сеймі, які вийшли у світ окремими виданнями: 14 жовтня 1903 р. – зі звітом шкільної комісії про стан середніх шкіл у 1900/02 навч. р.; /5/ 27 жовтня 1903р. – з питань прийняття бюджету краю на 1903–1904 рр., /6/. 1909 – про соціальне забезпечення.

Суспільно-економічне становище українців Галичини на початок ХХ ст. проаналізовано Є. Олесницьким у «Бюджетовій промові 27 жовтня 1903р. «Від давніх літ привикли ми бачити себе відданими на ласку сеймової більшості, за котрою завсігди стояло краєве правительство з усім апаратом своїх властей і органів; нам – каже Є. Олесницький – приділено становисько народу другорядного, позбавленого можливості рішати о собі і про себе та піддано нас під безнастанну курателю непрошених опікунів» [12].

Аналіз економічного стану сільського господарства Галичини за період 1848–1890 рр. Є. Олесницький виклав в рефераті економічному. Як вказує автор, на селі після ліквідації панщини переважав натуральний спосіб ведення господарств, до «господарства грошового у селянина навиків не було» [13, с. 5].

На думку Є. Олесницького, щоб мати доходи від праці на землі потрібно домогтись переробки сільськогосподарської продукції. На той час переробки сільськогосподарської продукції в краю не було, працювали одні гуральні. Торгівля була зосереджена в руках чужинців (німців та євреїв). Автор зазначає, що в Галичині близько 30 років діяв закон про автономію краю, однак він був

тяжкий для селян, бо окрім державного податку потрібно було платити податок місцевий (на утримання крайових урядових структур). Як зазначає в рефераті Є. Олесницький однакові права на словах, на ділі – працювали з обмеженням прав селян (закон про спадщину, про кредити). Вихід з ситуації, яка склалась в той час, Олесницький вбачає у створенні професійних хліборобських товариств, кооперативів. Такі товариства виступали б посередником в збуті сільськогосподарської продукції. Автор неодноразово наголошує, що «Праця над економічним поступом народу повинна стати нині нашою першою задачею, бо лише добробут дає незалежність і ту силу, котра потрібна народові, щоб міг зайняти приналежне становище політичне» [13, с. 25].

Про соціальну незахищеність селян (українців) краю на початку ХХ ст. ідеться у виступі Є. Олесницького 1909 р. Автор охарактеризував 3 види забезпечення: а) забезпечення на випадок хвороби; б) пенсійне забезпечення; в) забезпечення від нещасних випадків. Будучи правником за освітою Є. Олесницький професійно відстоював права хліборобів на пенсію за віком, на випадок недуги а також пенсію для рільників-інвалідів дитинства. У праці ґрунтовно розкрито питання механізму забезпечення (хто зобов'язаний платити, скільки, віковий ценз для пенсій) [14].

Будучи переконаним, що економічна незалежність є передумовою всебічного українського національного розвитку, Олесницький розробляє плани економічної самоорганізації села в господарських спілках – кооперації. Він писав: «Кооперативні об'єднання дбали би про те, щоб земля не вислизала з їх рук, а ще прибувала, щоб не марнувалася людська праця, а члени спілок навчилися знаходити джерела доходів» [15, с. 8].

Ведучи мову про проблеми, що хвилювали тодішніх хліборобів Галичини, теоретик і організатор кооперації прагнув розв'язати їх на основі конституційних прав та християнських засад суспільства з врахуванням менталітету, культурної спадщини і традицій нашого народу. Він щиро вірив і був переконаний, що національне відродження не може бути ні повним, ні

фундаментально ефективним, якщо воно не ґрунтується на господарській основі.

Є. Олесницький підтримував створення в 1911 р. краєвого союзу господарсько-торговельних спілок, що як торговельний синдикат кураєвого товариства «Сільський господар» поставив собі за мету постачати українське селянство всім необхідним для виробництва сільськогосподарської продукції.

У 1912 р. при сприянні Є. Олесницького була створена спілка збуту збіжжя та Краєвий союз для хову і збуту худоби. Саме цей союз до Першої світової війни відіграв роль регулятора цін на худобу і таким чином врятував українське селянство Галичини від остаточного розорення.

Характеризуючи виступи Є. Олесницького в сеймі слід підкреслити, що всіх їх об'єднує ідея правового захисту українців краю. Попри всі труднощі з якими зустрічався Є. Олесницький у сеймі у вирішенні питання рільників, його виступи сприяли захисту господарських зацікавлень селян і були важливим джерелом розповсюдження правових знань. Підводячи підсумки дослідження слід сказати, що Є. Олесницький послідовно проводив через свої наукові праці та виступи у сеймі думку, що головною причиною економічного занепаду краю є колоніальне становище Галичини, яке гнітюче впливало на господарську і духовну культуру села. Він зробив вагомий внесок у формування основ української аграрної економічної думки XIX та XX ст. Разом із своїми однодумцями сприяв поліпшенню економічного добробуту галицьких селян.

Праці Є. Олесницького за своєю структурою і змістом становлять суттєвий внесок в історію українського господарсько-кооперативного руху.

Список використаної літератури

1. *Бачинський В.* Народній трибун. Життя і праця д-ра Євгена Олесницького / В. Бачинський. – Львів : Вид. І. Тиктор; Друк. Ставропігійського Ін-ту в аренді І. Тиктора, 1938. – Ч. 5 (17). – 32 с. – (Б-ка «Народньої Справи» «Рідне Слово»).

2. *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху. Із праць Історично-Філософичної Секції НТШ / І. Витанович. – Нью-Йорк : Т-во Української Кооперації, 1964. – 624 с.

3. Злупко С. Не плакати на руїнах // Персоналії і теорії української економічної думки / С. Злупко. – Львів : Євросвіт, 2002. – С. 245–249.

4. Матейко Р. Віхи історії українського кооперативного молочарства // Українська кооперація : історичні та соціально-економічні аспекти : зб. ст. / Р. Матейко. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. – Т. 2. – С. 159–164.

5. Рева-Родіонова Л. Українське товариство «Сільський господар». 1899–1944 рр. Історія. Досвід / Л. Рева-Радіонова. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. – 368 с.

6. Олесницький Є. Сторінки з мого життя : у 2 ч. / Є. Олесницький. – Львів : Накладом Видавн. Спілки «Діло», 1935. – Ч. 1. 1860–1890. – 252 с.

7. Енциклопедія українознавства. Словникова частина, – Львів, 1996. – Т. 5.

8. Олесницький Є. Правопропинація в Галичині / Є. Олесницький. – Львів, 1889. – 159 с.

9. Олесницький Є. Конкуренція школьна / Є. Олесницький. – Львів : Вид-во т-ва «Просвіта», 1890. – Ч. 123, кн. 4. – 52 с.

10. Олесницький Є. Бесіда ... виголошена в галицькій сеймі 14 жовтня 1903р. при загальній розправі над звітом шкільної комісії о стані середніх шкіл в рр. 1900/1 1900/2/ Є. Олесницький. – Львів : Діло, 1903. – 26 с.

11. Олесницький Є. Яка має бути наша рільнича організація? / Є. Олесницький // Промова посла Д-ра Євгена Олесницького на Загальних Зборах філій Товариства господарского «Сільський Господар» в Станиславові. – Львів : «Сільський Господар». З друкарні І. Айхельбергера, 1910. – Ч. 5. – 13 с. – (Б-ка «Сільського господаря»).

12. Олесницький Є. Бюджетова промова посла виголошена в сеймі 27 жовтня 1903 при загальній дискусії над бюджетом з р. 1903 й 1904 / Є. Олесницький. – Львів, 1903. – 24 с.

13. Олесницький Є. Реферат економічний ... виголошений на речі народном в Станиславові дня 4 н. ст. липня 1892 / Є. Олесницький. – Львів, 1892. – 29с.

14. Олесницький Є. Про соціальне забезпечення / Є. Олесницький. – Львів : Накл. В. Бачинського, 1909. – 36 с.

15. Олесницький Є. В обороні хлопа-хлібороба : промова / Є. Олесницький. – Львів : Сільський Господар, 1911. – 16 с. – (Б-ка «Сільського господаря»).